

**BORLIQ TUSHUNCHASINING MOHIYATIGA OID FALSAFIY VA
TABIIY-ILMIY KONSEPSIYALAR**

Xolmatjonova Gulnoza Aliyorjon qizi

FarDu Axborot tizimlari va texnologiyalari yo'nalishi

1-kurs talabasi

xolmatjonovagulnoza9@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada borliq tushunchasining mohiyati, uning falsafiy va tabiiy-ilmiy talqinlari tahlil qilinadi. Maqolada ontologik yondashuvlar, materializm, idealizm, dualizm kabi falsafiy oqimlar bilan bir qatorda, zamonaviy fizika va biologiyaning borliq haqidagi tasavvurlari (nisbiylik nazariyasi, kvant mexanikasi, evolyutsiya) o'rtasidagi bog'liqlik yoritilgan.

Kalit so'zlar: Borliq, ontologiya, materializm, idealizm, dualizm, monizm, realizm, dialektika, metafizika, kvant mexanikasi, nisbiylik nazariyasi, katta portlash, evolyutsiya.

Annotation: This article analyzes the essence of the concept of being, as well as its philosophical and natural-scientific interpretations. The paper explores ontological approaches and examines philosophical trends such as materialism, idealism, and dualism. In addition, it highlights the relationship between modern scientific views on being—such as relativity theory, quantum mechanics, and evolution—and classical philosophical perspectives.

Keywords: Being, ontology, materialism, idealism, dualism, monism, realism, dialectics, metaphysics, quantum mechanics, theory of relativity, Big Bang, evolution.

Аннотация: В данной статье анализируется сущность понятия бытия, а также его философские и естественно-научные интерпретации. Рассматриваются онтологические подходы и философские направления, такие как материализм, идеализм и дуализм. Кроме того, освещается взаимосвязь современных научных представлений о бытии — теории

относительности, квантовой механики и эволюции — с классическими философскими взглядами.

Ключевые слова: *Бытие, онтология, материализм, идеализм, дуализм, монизм, реализм, диалектика, метафизика, квантовая механика, теория относительности, Большой взрыв, эволюция.*

Kirish

Falsafa insoniyat tafakkurining eng qadimgi va fundamental shakllaridan biri bo'lib, u dunyoni anglashning umumiy metodologiyasini belgilab beradi. Borliq muammosi esa falsafaning "yuragi" hisoblanadi. Inson har doim "Biz qayerdamiz?", "Borliqning asosi nima?", "Moddiy dunyo va ong qanday bog'langan?" degan savollarga javob izlagan. Bugungi kunda borliqni tushunish nafaqat sof falsafiy mulohaza, balki zamonaviy fanning fundamental yutuqlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Ontologik konsepsiyalar

Ontologiya borliq haqidagi ta'limot sifatida, mavjudlikning eng umumiy qonuniyatlarini o'rganadi. Tarixiy jihatdan borliqning asosi haqida to'rtta asosiy yo'nalish shakllangan:

Materializm: Borliqning asosi materiya deb hisoblaydi. Ong materiyaning yuksak darajadagi mahsuli va aks etishidir. Demokritning atomistik nazariyasidan tortib, Marksizmning dialektik materializmiga qadar bo'lgan yo'l borliqning obyektivligini himoya qiladi.

Idealizm: Borliqning asosida g'oya, ruh yoki ilohiy iroda yotadi deb hisoblaydi. Platon "G'oyalar dunyosi"ni haqiqiy borliq deb bilsa, Gegel "Mutloq ruh"ning o'z-o'zini anglash jarayonini borliq deb atagan.

Dualizm: Moddiy va ma'naviy asoslarni teng huquqli deb tan oladi. Rene Dekart ta'limotiga ko'ra, borliq "fikrlovchi substansiya" (ruh) va "kenglikka ega substansiya" (materiya)dan tashkil topgan.

Monizm: Dunyoning asosida faqat birgina boshlang'ich (yoki materiya, yoki ruh) yotishini yoqlaydi.

Borliq va ong munosabati

Borliqning ongimizga bog'liqligi masalasida Realizm (borliq ongdan mustaqil) va Fenomenalizm (biz faqat sezgilarimiz orqali namoyon bo'ladigan hodisalarni bilamiz) o'rtasida doimiy bahs ketadi. Nominalizm esa umumiy tushunchalarni (masalan, "daraxt" tushunchasi) shunchaki nomlar deb hisoblab, faqat konkret narsalargina real borliqqa ega deb uqtiradi.

Dialektika va Metafizika

Dialektik yondashuv: Borliqni doimiy o'zgarishda, rivojlanishda va ichki qarama-qarshiliklar kurashida deb qaraydi. "Hamma narsa oqadi, hamma narsa o'zgaradi".

Metafizik yondashuv: Borliqni barqaror, o'zgarmas va statik holatda o'rganishga moyil bo'lib, narsalarning mohiyatini ularning tinch holatida tahlil qiladi.

Xulosa

Borliq tushunchasi falsafiy mushohada va ilmiy kashfiyotlar chorrahasida turadi. Agar falsafa borliqning "Nima uchun?" va "Qanday ma'noga ega?" degan savollariga javob izlasa, tabiiy fanlar "U qanday tuzilgan?" va "Qanday ishlaydi?" degan savollarni oydinlashtiradi. Zamonaviy dunyoqarashda bu ikki yondashuv bir-birini inkor etmaydi, balki to'ldiradi: borliq — bu ham moddiy energiya, ham inson ongi orqali idrok etiladigan cheksiz jarayondir.

Xulosa qilib aytganda, borliqni anglash jarayoni cheksizdir. Ilmiy kashfiyotlar borliqning yangi qirralarini (masalan, qora materiya, parallel olamlar nazariyasi) ochib bergani sayin, falsafiy mushohada bu yangi realliklarni insoniy qadriyatlar va umumiy dunyoqarash tizimiga integratsiya qilib boradi. Shunday qilib, borliq tushunchasi insoniyatning borliqni anglash yo'lidagi intellektual salohiyatining ko'zgusi bo'lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1) G'arb falsafasi tarixi. — Toshkent, 2018.
- 2) Eynshteyn A. Nisbiylik nazariyasi haqida. — M., 1965.
- 3) Falsafa: o'quv qo'llanma. — T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.

- 4) Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch". — Toshkent: Ma'naviyat, 2008. (Milliy dunyoqarash asoslari uchun).
- 5) Shermuhammedova N. "Falsafa" (O'quv darslik). — Toshkent: Noshir, 2012.
- 6) Saidov A., Jo'rayev R. "Falsafa qisqacha lug'ati". — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2010.